

**HALOR
KA BUROM BA LA JAH
BYNTA I**

M.B.Jyrwa

1998

HALOR
KA BUROM BA LA JAH
BYNTA - I

M.B. JYRWA

Sien shon ba nyngkong
1998

KI LYNNONG

	sla
Ka Jingkynthoh	i - v
Shikyntien na ka Nongthoh	vi - vii
I Jingkynthoh Lyngkot	viii
1. Ka Epik	1 - 7
2. Ka Jingkyrpad	8 - 18
3. Ka Phang Pdeng	19 - 29
4. Ka Plot/Ka Shynrong jong ka Poim	30 - 34
5. Ka Jinglangdong ki Jingjia	35 - 52
6. U Jom	53 - 72
7. Ka Burom Ba La Jah : ka Allegory	73 - 94
8. Ka Ri Myngkoi : Ka Geography	95 - 107

(i)

Ka Jingkynthoh

Ka jingkynthoh lyngkot halor ka kot thymmai I Prof. H. Warmphaign Sten kaba la jer **La Dkut Sohpet**. Ka **La Dkut Sohpet** (1996) ka dei **Ka Burom Ba La Jah**, **Kitab 4 & 5**.

Nyngkong eh nga pynpaw ia, ka jingkmén kaba khrav haba la ong ia nga da u nongthoh ban kren ei ei halor jong kane ka kot **La Dkut Sohpet** (1996) ha kane ka sngi ha kaba yn pyllait paitbah ia ka. Nga shim ia kane kum ka kabu kaba don burom ban kren ei ei halor ka jingtrei kaba nga ha lade hi nga da khein kor eh.

Ha ka shuti lyiur (July 1996) haba kane ka **La Dkut Sohpet** ka dang ha Press, nga la ioh lad ban pule bniah ia ka na ka copy ba la shu type, ryngkat bad I Professor Sten hi bad dei halor kane hi ba ngan kren ei ei mynta.

Kaba ngan kynthoh hangne kan long tang katto katne ki mat kiba kham kongsan. Ia ka jingpule bniah halor jong ka nga ieh ha ki rang bad thei pule. Ia mynta hi dang don tang iwei iba la pynshong ia la ka jingwad bniah halor kane ka kot **Ka Burom Ba La Jah** ha ka kyrdan Ph.D.

Ka phang pdeng jong **Ka Burom Ba La Jah** ka long: "Kumno ki hap haduh katne ba man Ha ri jong nga! ...

"... kumno ki liat

ki hap: da buit thymmai ne mon sngewbha?"

U nongthoh lyngba **Ka Burom Ba La Jah** bad khamtam mynta ha kane ka kot **La Dkut Sohpet** u la pyrshang ban thir ban tai lyngba ki nia ki jutang khnang ban pynioh ha ngi ia ka jubab ia katei ka jingkylli haneng. Ka jubab ba u myllung u la ai kam shym la shu long ka nia madan ne ka nia khar ei, hynrei ka long kaba la pynshong nia halor ki khanatang ba u hi u la lum, ka jingtip ia kiei kiei baroh ha

(ii)

sawdong jong u la ka long na ka jingpule ne ki jingjia kiba ma u hi u la iakynduh. Ka jingpyrkhat bad ka bor pynshongnia kaba u myllung u don, ka la pynlah ia u ban tei ia une u mot jubab bym pat ju don ha ka history ka thoh ka tar Khasi. Kane kam dei ka jingpynroh, hynrei ka dei ka jingshisha ba ym pat don kawei pat ka jingtrei ka ban kham khraw ia kane na ka liang ka jingjrang, ka phang pdeng bad ki jingjia baroh. Une u mot ba jrang tam ha ka litereshor Khasi, (kata ha ka poitri), u don shisha tang kawei ka phang pdeng, hynrei la pynlong ia u da ki met khleh ba bun jait kiba la mih kumba la ong hi u nongthoh na ki jingthoh jong kiwei pat kum u Rabon, Homi, Soso bad On: Kine ki ieh ha ngi ki longdien ka syrngiew ban rieh tngen katto katne. Ki met khleh ki mih ruh na ka *Aeneid* u Virgil, *Divine Comedy* u Dante, *Paradise Lost* u Milton, Aristotle's *Poetics* ban jer tang khyndiat; na ka saifi pyrthei ha Ri Khasi Jaiñtia (Meghalaya) khamtam ha ka por ba dang ieng rasong ka APHLC bad hadien ruh, ha ka rukom im ki briew kumba ka paw ha ki kyrdan ba pher jong ka imlang sahang, na ka Bible bad na ki jingrwai Khasi Hymn Book ka Balang Presbyterian. Lada yn shim ia kane ka jingtrei baroh kawei kum ka jaiñ lah ban ong ba ki ksai pyngkiang te ki bun palat la ha ki rong ne dur jong ki, bad kane lehse kan long kawei ka dong na kaba lah ban wad bniah halor jong ka.

Ka Burom Ba La Jah ka dei ka drama shaphang u briew ha kaba u briew u paw kum u jingthaw ba shida ha khmat u nongshun u Blei, kata u Jom, uba haba um lah ia u Blei u trei ia u jingthaw jong u. Ka jingiaid ka phang ka dawa ba u briew u dei ban don kham shadien ha ki jingjia. Ha ki Kitab 1-3 lei lei, la shu iohi ia u briew tang ngut nget. Dei ia ki ksuid bad ka buit trei kam jong ki hapoh ka jingialam u Jom bad Ren ba ngi kham iohi. Dei tad haduh ha ka **La Dkut Sohpet** ba ngi iohi ia u briew ha ka dur ki 14 ngut, kata (7 kynthei, 7 shyrnang) bad ngi sa iohi bha ruh kumno kine ki la shah thok da kaba suk ha u Spai kum u ngap bad u Jom kum u moina. I Prof H.W. Sten kum u *conscious artist*, i la iohi lypa ba u briew uba shah jop kumta, um lah ban long u tyngshop pdeng jong ka poim kaba kum kane bad dei

(iii)

namarkata hi ruh ba u Jom Rekha ia uba ngi lah ban ong ba u long ka pdeng duh jong ka buit thaw tyngshop u la shim ia kane ka jaka. U briew ba shida u la shah shet shukor ha ki buit phnieng u Spai (ngap) namar ba u briew hi u la mon ban shah shkor ia ki nia pynbieit, ki nia ba sngew shongnia shisha, bad haba u briew u la sngewdei ia kita ki nia, da la ki kti hi u pom pynkhyllem ia ka jingkieng Sohpetbneng. Kane ka jubab ba la ai da u myllung ka iasyriem shibun eh ia ka jubab ba la pynpaw ha ka Bible: ka jingpynshoi u bseiñ ia ka Im da ki nia ba sngew shongnia. Kane ka kdew ia kaba kham jylliew ka jingpyrkhat bad kata ka long ba ka jinghap ha kano kano ka apot ka ju sdang borabor na ka jingiakren ba ha lade hi da ar ki jinglong kiba don ha u briew, ban ngeit bad leh ia ki jingai jingmut thymmai ne ban snoh beit tang ha kaba rim. Kane ka long kata kaba ha ka psychology ki ong ka *rationalization*.

Ka jingmih ba pait pnat nangne ka long ka jingkylli: hato u briew un ym hap, lada um shym la ia kren bad u ngap ne moina? Ka **La Dkut Sohpet** kam shym kren ia kane, namar ka jingsdang jong ka kam long shuh ha ka lada hynrei ha kaba la long la jia ryngkat bad ki jingioh pateng nangta.

Ka Burom Ba La Jah kynthup ia ka **La Dkut Sohpet** ka long ba la thoh ha ka Blank Verse. bad la wanrah ia ka rhythm da ka *syllabic rhythm* kaba 10 kyntien. Ka Blank Verse hi kam don ka jingtara ki laiñ hynrei ha kane ka poim, u nongthoh H. Warmphaign Sten u la lah ban wanrah da ki spah ki laiñ kiba ka tara ka long hapoh jong ki hi.

e.g. Ym slem ban sngew ba jlew ki ksew V:142

Kumta iu briew ka pynma her bun i

Ba rieh ka Sngi, um shai ba rieh u Bnai,

Ba rieh ki khlor; kat shaba tur u ur. (V:184-186)

Ki buit pyndonkam ia ki sur sawa kum Assonance, Alliteration, Consonance, ki buit batai simile bad metaphor ki long ia kiba ia pyndonkam pahuh bha. Nangta don ka jingbuh beit ia ki jingjia ha

(iv)

ka rukom ba beit beit ne ba mar khongpong. Kine ki dawa ka jingwad ba kham bniah ia kane ka poim. Khnang ban iohi ia ka style jong une u nongthoh lehse kan iarap lada yn ia nujor ia kane bad kiwei pat ki style kum ka Grand Style u Milton. Haba ngin wad bniah lehse ngin shem ba ka style kan long pynban Anti Miltonic Grand Style. Ka shong ha ki nongwad bniah ban leh ia kane.

Ryngkat bad kaba peit bniah ia ka Style ha ka liang ka jingpyndonkam ia ki kyntien (diction) lah ruh ban pyrkhät ba kam long kaba bakla lada yn tyrwa ba dei ban don ka jingpynkylla ia kane sha ka English khnang ba kiwei ruh kin tip shaphang ka jingnangsan ka Poitri Khasi. Hynrei ka kam kam long kaba suk. Ki kyntien khamtam ki adverbs ba la pyndonkam kylluid bha kim long kiba suk ban pynkylla. *

e.g. **Beb** beb.shyntur u Jom ka khiih;

Khriaw khriaw ki riew ki tmain da speh diengkhied.

Dei namar kane ka daw, I Prof. H.W. Sten I la kdew lypa ha nga ha ka 9.8.96 ba lada dei ban translate ia kane, u nongpynkylla un hap rieh tngen kham bun ha ka shatri ka jingmut (semantics) khamtam ban ia da kumwei.

Ka Shynrong (Structure)

Ka **La Dkut Sohpet** ka long ka jingpynwan dong ia ka jingtei ba kaba la ieh shipor tang shiteng shilliang ha **Ka Burom Ba La Jah Kitab 1 - 3**. Ia kane ka jinglangdong ki jingjia lah ban ioh shai kdar lyngba ki kyntien sdang jong ka Kitab I, bad kyntien kut Kitab 5 kumne:

Bu Briew u thew pyrshah hukum u Blei,

U khet jingkieng ha kliar u Sohpetbnéng.

U kwah phetrich na khmat ba iai thaba

Ba dap jingieit nylla ia la jingthaw; (I:1-4)

Haba burom ka jah, ka jah, ka jah

Kumta burom u briew bad Jom ka jah

(v)

Nongjop lano un paw? Bynriew u ap. (5:506-508)

Namar ba u myllung u dei u *conscious artist*, ki jingjia baroh ki hap bha sbok sbok ha la i jong i *jong* i jaka, bad haba lum lang ia ki baroh lah ban kren shai ba ka **La Dkut Sohpet** ka pyndap pura ia ka jylli ki jingjia. Lada yn peit ia ki jingjia kum kiba hap ha ka **blue print** ka jingpyrkhat u nongthoh yn shem ba ym shym don wat kawei ruh na ki ka ban noh kyrweng khlem da syndong lang khop.

Ka jingpyndap ba pura jong ka **La Dkut Sohpet** ia **Ka Burom Ba La Jah** ka long ruh na ka liang ba mynta la pynpaw shai kdar ka burom jongno kata kaba la jah. Baroh shikatta ki jingkylli ki la mih kum: Kaei ka jingmut jong kane ka poim ba khraw? Mano ba jah burom? Don kiba pyrkhät ba kane ka dei ka translation ba mih na ka **Paradise Lost**. Hynrei kane ka jingpynlang ba thymmai sha **Ka Burom Ba La Jah** ka iathuh shai ka jongno bad kumno ka burom ka la jah. Ka burom u briew ka la shu jah syndet na u tang shu mar ia mynjur ban khet ia ka Tang nub Tang Jri. Ka jah syndet namar u briew (baroh 14 ngut) u dei u tyngshop rit, hynrei ka jong u Jom u tyngshop pdeng te ka jah khyndiat pa khyndiat. Ka long kaba sngewtynnad ban bud dien kumno u myllung u la pynmih bluit ia u syiem ka krem. (Ka krem ka jaka rieh uba shah jop). Haba u la mih, u la iaied leh kyrtong bha ia lade, hynrei wat une hi u la shem ba u briew ha kaba kut um donkam shuh ia u, bad kumta u la rai ban leit phai sha la ka krem maw kum u ba la jah burom.

Khublei,

'Ha Sharing Cottage'

Lumbhalang, Nongthymmai,

Shillong - 793014

M.B. JYRWA

11. Sept. 1996

(vi)

SHIKYNTIEN NA KA NONGTHOH

Ka Burom Ba la Jah da u H. Warmphaign Sten kam long ka poim kaba suk ban sngewthuh lut. Ha kane, u nongthoh u la thaiñ ni bha ia ki jingpyrkhat kiba u la lum la lang lyngba ka jingpule bad jinghikai jong u bad lyngba ki jingiashem jingiakynduh ba bun jait ha ka jingim. Ka jingtip bad jingsngewthuh bha jong u ia ka pyrkhat Khasi, ka jinglah jong u ban lum lang ia kine baroh ha ka shlem mutdur jong u ka la pynlah ia u ban ai ha ngi ia kane ka thylleng epik ba nyngkong eh ha ka histori ka literashor Khasi.

Ka Burom Ba la Jah ka kynthup ym tang ia ki jingpyrkhat jingpuson, hynrei ia ka buit thaw poitri ruh. U H. Warmphaign Sten uba dei u nonghikai, u kwah ba ki jingnoh synniang jong u kin long ki nongmuna ia ki longdien jong u. U pynpaw ia kane lyngba ka buit thaw tyngshop, ka plot, ka jinglangdong ki jingjia. U ngeit ba ka literashor ka kren ia ka jingim, namarkata lyngba kane ka poim u wad ban pyndeia ia ki jingjia bad ka jingim ha ri Khasi. Ka poim kam dei ka jingjia tang shaphang ki ksuid bad kita ki brieve ba nyngkong eh, hynrei ka don ka jingkdew ia ki bynta bapher bapher kiba long ba jia ha ka ri hi. Ka poim ka dei namarkata ka allegory.

Nga pynpaw ka jingsngewnguh kaba khraw ia I Prof. H.W. Sten ba la khlad noh na ngi. I bym shym la tyngkai ka por bad ka bor ban iarap ia nga ban sngewthuh ia katto katne ki bynta kiba kham jwat ha ka poim. I la kyntu ia nga ban buh ha ka dur ka kot ia baroh ki notes kiba nga la thoh hadien ka jingpule bniah ia ka poim. Nga sngewbynnud ba I Babu (kumba ngi ju khot sngewtynnad ia I) im don shuh bad ngi. Lada ka la long da kumwei, ma I hi in jin da la ai ka jingkynthoh halor kane ka jingkynthoh jong nga halor **Ka Burom Ba La Jah**.

Ka jingsngewnguh kaba khraw ka leit sha I Prof. I.M. Simon

(vii)

iba la sngewbha ban pyllait por khnang ban pule ia ka Manuscript bad ban ai ka jingkynthoh halor kane ka jingthoh jong nga.

Ki la don lypa ar tylli ki jingthoh halor kane ka poim. Kawei ka long ka jong u nongthoh hi kaba u la kynthup ha U Prew (1987); kawei pat kaba la thoh da u Mawrang S. Kharsyntiew (1984) kaba u la ai kyrteng Ki Khyndai Jylla. Kine ki jingthoh ki long tang halor ka Kitab I bad Kitab II. **Ka Burom Ba La Jah** mynta ka don haduh ka Kitab V. **Ka La Dkut Sohpet** ka dei ka Kitab IV bad V (1996). Ki lynnong kiba don ha kane ka kot ki ktah ia baroh san tylli ki kitab, hynrei ki long tang khyndiat eh haba ia nujor bad shibun kiei kiei kiba dei ban kren ha ka jingiadei bad ka poim.

Ha kane ka kot, ki nongpule lehse kin sngewppher kumno re ba ym shym la kdew sha I Prof. H. Warmphaign Sten (ba la khlad noh) kum u Myllung hynrei kum u Nongthoh. Ka daw ka long ba u Nongthoh hi um shym la sngewbha satia ba yn khot ia u u Myllung. U Nongthoh u la da kren shai ba um long u Nongrwai, hynrei tang u nongthoh shi beit.

Ki kritik kin sa nang mih ki ban nang thoh bun kiei kiei halor kane ka poim. Kane ka kot kaba nga thoh mynta ka long tang uwei u mawjam sha ka jingialeh ban sngewthuh ia ka. Lada ki ban pule ia ka kin myntoi katto katne bad kan pynkhih ia ki ban wad shuh shuh bad tih kham jylliew halor jong ka, kata kan pynhun ia nga.

'Ha Sharing Cottage'
Lumbhalang, Nongthymmai,
Shillong - 793014.

M.B. Jyrwa

November 4, 1997.

(viii)

Mawlai - Umjaiur

Shillong 793008

14th January, 1998

I Jingkynthoh Lyngkot

Nga sngew kmen shibun haba nga la ioh ban peit ia ka jingthoh i Dr. M.B. Jyrwa (Kong Mum) **Halor Ka Burom Ba La Jah**, ka jingthoh jong i Dr. H.W. Sten (ba la khlad).

Nga la ithuh ia i Kong Mum la slem, bad nga la tip shaphang jong i kum ka Nonghikai la kham slem shuh shuh. Nga tip shaphang ka jingbniah jong i haba i thoh ia kiei kiei, bad kam shym la pynlyngngoh ia nga haba nga la iohi haduh katno i la lah ban thir ia ki bynta kiba ki nongpule ki donkam ban tip, ba ki lah ban sngewthuh kham bha shaphang ka ryngngoh u Nongthoh kum u Nongthoh. I la leh ia kaei kaei kaba dei ban iaroh.

Nga ngeit u Keats un ym bat eh lada ngan shim kylliang khyndiat khyngoit na kaba u la thoh 180 snem tam mynshuwa: ha ka Sonnet jong u "On First Looking Into Chapman's Homer" u la ithuh kumno ba u la kham sngewthuh kham bha shaphang u Homer da kaba pule ia ki jingpynkylla jong u sha ka Ktien Phareng ia ki epic u Homer. Nga ruh nga sngew ba kaba kum kane ka jingsngew ka la rung ha nga haba nga la pule ia ka jingthoh i Kong Mum halor ka epic i Bah Sten: nga sngew ba nga la lah ban sngewthuh kham bha shuh shuh shaphang i Bah Sten lyngba kane ka *Critique* jong i. Khublei shibun, Kong Mum !

Nga kyrmen ba i Dr. Mrs. Jyrwa in dang pyndonkam ia la u khulom na ka bynta ka jingmyntoi ki Nongpule.

Ivan M. Simon

LYNNONG - 2

Ka Jingkyrpad

U nongthoh ia kane ka 'phawar' **Ka Burom Ba La Jah** u thoh ha ka **U Prew** (1987:120) ba um ngeit ba ki myllung ki donkam ia kata ka jingpyrsad mynsiem na ki lei phawar ban thoh poitri. U H. Warmphaign Sten u ngeit ba ka poim ka dei ka jingmih na ki jingpuson ba bniah halor kino kino ki jingshisha jong ka jingim kiba uno uno u nongthoh u lah ban iohi, sngew shon, shem bad mad ha ka jingiaid lynti jingim jong u. Ka kyntien 'jingpuson' ka kdew ba kaba thoh poitri kam dei tang ka jingshat jingmut ne jingpyrsad mynsiem hynrei ka kham dei ka jingminot ban bud, lehse ban bteng, ia u ksai pyrkhath uba don ka dor ka jingthew jingmang sha ka thong kaba kat kum ka jingsngewthuh ia kita ki jingshisha ba u myllung u iohi, iohsngew bad sngew shon. Kine ki kyntien harum ki pynskhem ia kane ka jingkdew.

To lam ba ngan iathuh ha shkor ba pdiang
Ba sur jong nga kan bteng kat kum shabi
Jong phi.

(II: 13-15)

U H. Warmphaign Sten u pynpaw ia ka *poetic theory* kaba dawa ba u myllung hi u dei ban iohi da ki khmat jingpuson jong u ia kita kiba u kren ha ka poim jong u. Namarkata u thoh

Mano ba tip khlem sngew
Da shkor, khlem i da khmat, khlem ioh ban tba!

(I: 565-6)

Nangta u pynkren ia ka Ñiangriang bad Thapbalong kumne harum ban pynpaw ia ka jingdonkam ban da iohi bad tip da lade ia kaei kaba ki kren. Kane ka iadei ruh bad u myllung haba u thoh poitri.

Ma ngi de la kamram; hynrei khlem i

Khlem i da khmat la jong, kumno ngi lah
Da rai ba dei baim ba khih kum ngi?

(I: 523-6)

Haba u buddien ia ki ksuid, u iathuh shuh ba u iohi ia ki. Kumta u thoh

Ha lum ki poi, kum pukni rit ki paw
Ha khmat nongrwai babud ban lap ka daw:

(II: 242-3)

U H. Warmphaign Sten u ban bunsien ia kane ka jingdonkam ban da iohi, ban da iohsngew da lade hi. U pynong ia u Jom kumne

... hynrei to phai kylleng
Da sngap da shkor da peit da khmat ban tip

...

(III: 173-4)

U ban shuh shuh ba ha ka jingbymdon ka jingialeh shitom ban-pynioh ha lade ia kitei ki jingdonkam, kan ym don satia kano kano ka jingrwai ba bang ka ban mih. Kumta u thoh

Ym don jingrwai babang ba lah ban rwai
Khlem i da khmat, khlem sngew da shkor, khlem mad
Da dkhoh ka met.

(III: 14-6)

Na ka bynta ia lade u pynpaw ia ka jingdonkam ban ioh ia ka jingshai hapoh bad habar, kata ha ka mynsiem bad ha ka met. Ka 'jingshai hapoh' ka thew ia ka jingshai ka jingmut jingpyrkhat, ka jinglah ban iohi lypa ia ki jingjia bad ka jingsngewthuh shai ia ka phang pdeng ba u thmu ban pynpaw lyngba ka poim. Ka 'jingshai habar' ka thew ia ka jinglah ban shong ban thoh bad buh beit buh ryntih ia kata ka jingiohi ba u la iohi. Kumta u thoh syriem kumba thoh u John Milton (PL III: 51-5)

thoh u John Milton (PL III: 51-5)

Tyngshaiñ ha nga ba ngan iohi da khmat,
Ban sngew da shkor ban mad da met la jong.

...

Shaduh madan bym don
Nongrim shatei, ngan her ban i ban sngew,
Ban tip aiu kan jia ha thma thymmai,
Tyngshaiñ habar tyngshaiñ hapoh jong nga,
Katba nga rwai jingrwai Khasi thymmai.

(III: 12-20)

Kumba la kdew, ki kyntien i, sngew, mad, tba, sngap ki paw
bunsien eh ha ka poim ban pynsngew ia ka *poetic theory* jong u. La
u nongthoh u kham shaniah ha ka jingphuh syep phuh syar, pynban
ha kane ka poim **Ka Burom Ba La Jah** um shym kiar kaba
pyndonkam ia ka jingpyrsad mynsiem na ki daw

(i) ba ka dustur epik ka dawa ba dei ban don ka jingkyrpad
ban ioh ka jingpyrsad mynsiem.

(ii) ba ym shym don na ki nongthoh epik kiba la kiar na
kane ka dustur.

Kumta kumba u Virgil ha ka **Aeneid** u kyrpad ia ka **Lei Phawar**
(**Muse**), u Dante ha ka **Divine Comedy** ia u Virgil, u John Milton ha
ka **Paradise Lost** ia u Mynsiem u Blei, u H. Warmphaign Sten ruh u
la kyrpad ia ka Lyer, ka Jingsawa bad Jingshai ban lam lynti ia u.

Kiei kine ki bor ha kiba u nongthoh u buh ia la ka jingkyrpad?
Haba u la dei ban kyrpad, u la sngew dei ban ym buh jingkyrpad
hangno hangno hawei pat lait na U Blei hi. Kine lai: ka Lyer, Jingsawa
bad Jingshai ki long lai ha ki jinglong jong U Blei. U nongthoh u la
jied tang lai ban pyniabiang bad ka jingngeit jong u ha U Blei uba
long Lai ha Uwei; bad u la jied kyrpang ia kine namar kine ki long ki

jong u ruh ka lah ban shemphang bad mad.

Kum u Khristan u H. Warmphaign Sten u pdiang ba ka Lyer ka
dei U Mynsiem U Blei. Ym don mano mano ha ka pyrthei uba la iohi
ia U Blei, hynrei U Blei u pynpaw ia lade lyngba ka Lyer, u Pyrthat,
ka Jingshai, Jingsawa ha kiba bun ki khap. Kane ka Lyer ba u nongthoh
u kyrpad ha ka Kitab I ka dei kato ka bor kaba la pynkhih ia ki um
bad kaba la pynwandur ia ka pyrthei mariang kumba ka long na ka
Suda ba khlem dur ba long tang ka jingjylliew. (Gen I: 2-3). U
nongthoh u kyrpad ba kane kajuh ka Lyer kan khiih hapoh jong u
kumta ba na ki jingjylliew jong ka jingpuson jong u yn mih kawei ka
poim ha ka dur bym pat ju don ha ktien Khasi. U nongthoh u ngeit ba
ki seraph bad kherub, ki puri hok bad puri khuid, kata, ki angel kiba
ieng sawdong ka burom U Blei ki lah ban rwai iaroh khlem thait
namar ba ka Lyer U Mynsiem U Blei ka beh hapoh jong ki. La kren
ia ka jingsawa ki jingiaroh ia U Blei da ki seraph bad kherup ha ka
Bible (Is. 6:2-4), ha ka Khasi Hymn Book: **Jingrwai 23** bad kiwei,
bad ha **Ka Burom Ba La Jah** I:16-19. U nongthoh u pynshong nia
ba lada u Blei um thut ba rwai iaroh kine lane kiwei pat ki nongthoh
kum u John Milton, Isaac Watts, U Blei un ym thut haba ma u ruh un
rwai shaphang ka burom ba la jah noh na u angel (Jom) bad na u
briew ruh. Haba kane ka Lyer kan khiih ha u, un rwai ha ka ktien la
jong ha sur bad dur epik shaphang kumno U Blei ba dap jingieit nylla
ia la jingthaw (I:4) u kwah ban siewspah ia u na kata ka jinghap
mynwei, ka jinghap kaba la long ka daw jong baroh ka pop ka sang,
ka duk ka thngan, ka pang ka shitom, ka kordit ka khuslai bad jingiap
hi.

Ka phang ka jingsiewspah ka iar haduh katta katta. Ki jingkylli
kiba mih na ka ki long uei uta u ban long u nongsiewspah? Da kano
ka rukom un siewspah iu briew kumta ba u briew un ioh pat ia kajuh
ka kyrdan ha khmat U Blei, kumta ba un im suk pat ha ing U Blei
(I:35) bad lait ruh na ka jingiap (IV: 205-6). Haba peit ia ka jingngam
u khun bynriew ha ka pop ka sang bad jyrseh ba hajar jait, u nongthoh

u kylli hato balei ka long kumne? Hato ka jingngam ka long namar ba kata ka kam ka jingsiewspah kam pat dep ne kam pat long kaba janai? (I: 42-3). Katba u nang puson ia kine bad lehse kiwei pat ki jingkylli ka la wan shat sa kawei pat ka phang: Kumno u briew u hap? Hato u liat da mon sngewbha ne da ka buit pah buit phon jongno re jongno? Lada ka long da ka buit phon, uba kumno u long uta uba stad ban pah iu briew sha jinghap bad jingiap? Hapdeng kine ki phang, u nongthoh u sngewthuh ba ka phang ka jingsiewspah ka bud nadien ka phang ka jinghap; namarkata u kyrpad ia ka Lyer ba kan khii hapoh jong u ban sngewthuh kumno ki hap. U rwai

Iathuh kein LYER na kat kata jingsuk
Kumno ki hap ...

- * Iathuh nyngkong nyngshap kumno ki liat
Ki hap; da buit thymmai ne mon sngewbha?

(I: 41-2, 47-8).

Kat kum ka jingkyrpad, ka Lyer U Mynsiem U Blei ka beh jai jai ha u bad ka pynsngewthuh shai ha u ba u briew u hap ym namar ba u mon kumta hynrei namar ba u la liat ha ka jingpynthame u ksuid u khrei. U ksuid u khrei u dei uta uba ka Bible ka khot u Lucifer, kaba mut u lurstep uba tyngshaiñ ha bneng hynrei na ka daw ka jingialeh pyrshah ia U Blei u la shah shop sha Dujok lane Khyndai Pateng Niamra. Kum u nongpynshoi ia u briew u Lucifer ha ka Bible u la shim ia ka dur u bseiñ (Gen. 3:1-4), hynrei ha ka pyrkhath Khasi u la shu long u ksuid u khrei. U nongthoh u shim na u H. Lyngdoh bad khot ia une u nongpynshoi u Syiem ka Krem lane kyrpang eh da ka kyrteng Jom Rekha kaba mut u syiem ki ksuid iap.

U nongthoh u batai khyndiat shaphang ka Khyndai Pateng Niamra kat kum ka jingbatai ki Hebru ha ka kyntien *Sheol* ba ka long ka liewlong lane ahor pung ktieh ba kjit shapoh, kaba ym lah ban iohi da ki khmat ki briew, ba ka long ka jaka pynshitom ia kito kiba leh kam sniew kam bymman. ka jaka shong ki nongiap bad ka jaka shong

kam sniew kam bymman, ka jaka shong ki nongiap bad ka jaka shong u Jom Rekha bad la ka kynhun. Hynrei ban batai shaphang une u Jom, u nongthoh u donkam ban tip shaphang jong u, kumjuh ruh ia kita kiba bud ia u. Um lah ban wad jingtip da kaba leit sha Khyndai Pateng Niamra, kumta u la pyrkhath ba ha kata kaba dum kaba u lah ban leh ka long ban shu bud dien na ka jingsawa kaba kine ki ksuid lem bad u Jom ki pynmih haba ki khii khrum khram khram khram ban pyndep ia ki kam jong ki. Ka Kitab II ka dap shisha da ka jingsawa ba ngiew bad blaw, khamtam haba sngap ia kaei kaba ki ksuid ki ong ba kin leh ia u briew. Ban bud dien ia ka jingsawa ki ksuid, u nongthoh u donkam ban tip kaba kumno ka jingsawa ka jong ki ksuid. Kumta u kyrpad ia U Mynsiem U Blei ha ka dur ka Jingsawa ba kan sawa ha u. Haba ka Jingsawa na ka Lyer kan sawa ha u u ngeit kata kan long u shabi u ban lam lynti ia u. Sngap u rwai

KO JINGSAWA ...

To ia id sha khmat bad lam ia nga mynta
Ngan bud ban lap ki paid u syiem Pubon;

(II: 1, 9-10)

Kaba la pynkhih ia u H. Warmphaign Sten ban pynbud ia ka jingkyrpad na ka Lyer ha ka Jingsawa ka long ka jingiaikynud jong u ia ka jingrwai da u John Roberts kaba ong

Ha ka lyer nga iohsngew hangta,
Na byneng ki Salm ki wan;

...

(KHB. 204:2)

U nongthoh, um shym bud ia u ksai pyrkhath jong u John Roberts, hynrei u la kdat noh sha u Mondon Bareh (KHB. 39:3) uba ong

Phi ki 'riewstad bret noh mynta,
Ki jingpuson ba bun jait.

Na kine ar ki jingrwai, u la pynlong kawei pat ka jingkynd
kumne

Ha ka lyer nga iohsngew hangta
Ki jingpuson ba bun jait.

Ki la bun shisha ki jingpuson kiba u nongthoh u la iohsngew ha
ka lyer kaba beh jem ha u. Na kine u la dei ban jied bad leh shitom
ban buh beit ia ki ha ka poim kaba khraw katne. Ban bat ia ka dustur
epik, u la sngew dei ban bteng ia ka jingkyrpad sa shisien, kumba la
kdew, ha ka Jingsawa. Nalor ba ka Jingsawa ki ksuid ka long kata
kaba la wan poi sha ki shkor ka jingpuson jong u ha ka sur ba ngiew:
lah, lah me, ba, se, te (Tonic Solfa Modulation), u nongthoh ha kawei
pat ka kyrdan jingpuson u iai kynud ruh ia ka jingrwai.

Ai ngan sngew jingsawa jong Me,
Ka jingsawa ba donbor;

(KHB. 133:2)

Kine, haba la kyllum lang ki long ka daw balei u la buh
jingkyrpad ha ka Jingsawa. Kumba yn sa iohi ha ka poim, u nongthoh
u ngeit ba ka Lyer, u Pyrthat ki long ki jingsawa kiba haba ngi sngap
bha ngin tip ba ki dei ki dak ba U Blei u pynpaw ia lade.

Kumta ka jingsawa: **lah, lah, me, ba, se, te**, ka la long u shabi
uba la lam lynti ia u nongthoh ban lap ia u paid u syiem Pubon. Ha ka
jingnangbud ia ka jingsawa, u nongthoh kumba ka paw ha ka Kitab II
u la lap ba ki ksuid ki pynmih ka jingsawa kaba jur na kaba ki khih
kyrkieh ban iaied lyngba ia baroh ki khyndai ki Jylla ka Nurok, ki
pyrta shnong, ki shna rynsan, ki pynieng lama, ki long dorbar, ki
shoh thaw ia ki tiar ialeh thma, ki rah ka nar ka ser, ka ksiar ka rupa
bad mawkordor. Ki pyrta bad kren heng heng katba ki iaied ban lum
paid, ban ai jingmut, ban pynpaw aiu ki lah ban leh ban pynjot iu
briew haba kin lap ia u. Ka jingsawa ka pher na kaba ngi iohsngew ha

ka **Divine Comedy: Inferno** Canto IV namar hangto ka jingsawa
kam dei ka jong ki angel ba la shah shop, hynrei jong ki mynsiem ki
briew ba la iap kiba kyang bad lynniar sngew ngiew namar kata ka
jaka kaba ki don ka dei ka them jong ka jingpang. Ha **Ka Burom Ba
La Jah** ka jingsawa ka long ka jong ka jingkyrmen bad jingpynshlur
iwei ia iwei ban ia beh pynkot sha ka thong ba la buh u kynrad jong ki
u Jom. Da kaba bud ia ka jingsawa jong ki, u nongthoh u la poi sha ki
jaka khyllah ba ka khmat u 'riew Khasi kam pat ju jngoh. U la bud ter
shi ter naduh ka Jylla Khyndai haduh Jylla Nyngkong. Hangta ha
Jylla Nyngkong ki la lum ka dorbar ksuid bad ki la rai da kawei ka
jingmut ban mih na ri Myngkoi mynmiet ban leit sha ri ki jingthaw
phylla. Kane ka rai ka pynkut ia ka Kitab II.

Na ka miet sha ka sngi, na ka jingbuddien ba tang da ka shkor,
mynta yn peit sa da ki khmat de. Ki ksuid mynta ki la mih shaba shai
ka sngi. Ki don mynta ha suiñ. Ha ka jingphyrnai jong ka sngi u
nongthoh u ong

. Ki shai: Kino ki khlur kino ki ksuid,
Jingtip ka dum haba na jngai yn bud.

(III: 30-31)

Namarkata u donkam ka jingshai kaba lah ban pynithuh shai
ha u ia ki ksuid. Na ka liang ka jingkyrpad u la sngewdei ban kyrpad
ia ka Jingshai, kata, ia ka Sngi ba kan shai ha u. U ong

Tyngshaiñ habar, tyngshaiñ hapoh jong nga,
Katba nga rwai jingrwai Khasi thymmai.

(III: 19-20)

Ka Jingshai ba u H. Warmphaign Sten u kyrpad mynta ka dei
kato kaba u la ju rwai naduh dang khyannah

Lam jingshai hun, hapdeng jinglyngngoh bun,
Ah! lam ia nga;

(KHB. 431:1)

(KHB. 431:1)

U Milton ha ka **Paradise Lost III**: 1-6 u khublei ia kane ka Jingshai kum kaba la kha nyngkong ha ka jingpynlong (Gen. 1:3). U Dante ruh ha ka **Divine Comedy: Inferno Canto 1**:17-18 u kren shaphang ka Sngi kum ka met bneng ba ialam beit iu briew ha lynti ia id jong u. U H. Warmplaign Sten u kyrpad ia ka Sngi (met bneng) bad ruh ia ka Jingshai Mynsiem na kaba u tip ba u Blei u long ka Jingshai (I Jn. 1:5).

Da ka jingbeh lynti ka Jingshai, u nongthoh mynta un lah ban nang iai bud dien ia u Jom Rekha kumno bad da kano ka lynti u la ia id ba ha kaba khatduh u la hiar khyndew ha lum Diengiei, nangta ban krih sawdong ka ri ban kot shaduh sha Sohpetbneng, ban lap iu briew uba haduh mynta u la shu 'tipksuid.'

Ka jingkyrpad kat kum ka dustur epik ka la long beit ha u Blei uba ka jingpynpaw ka long lyngba kine ki bor: LYER, JINGSAWA bad JINGSHAI. Kum ki nongpule ngim dei ban sngewthuh bakla bad pyrkhata ba kawei kawei ka bor ka long na ka bynta kawei ka kitab. Kine baroh lai ki la long ki bor kiba la paw ha ka poim kum kiba iasnoh lang; ki long kawei ha ka jingshisha kumba U Blei u long Uwei. Ki nongpule ki dei ban iohi ba u nongthoh u la kren lypa shaphang kine naduh na ka Kitab I

... To khiih ha nga a Lyer

...

Katba nga rwai nga ap kyndiang ban ioh

Jingshai, kumjuh ban poi jaka khyllah

Ba khmat rangli kam ju phohsniew ban jngoh

(1:31, 36-38)

Kaba u kdew lyngba ki jingong: "Kumjuh ban poi jaka khyllah" ka thew ia ka Jingsawa kaba un bud ha Kitab II. Kine lai ki bor ki long namarkata kiba u la mang lypa naduh ba sdang ban kyrpad haba

u dei ban kyrpad.

Ki Kitab IV bad V ki long khlem kano kano ka jingkyrpad. Ka daw ka long ba kitei ki bor ba la ia id ryngkat bad u naduh ba sdang ki dang sah bad u bad ki biang ban ialam ia u sha ka ban tip, iohi, iohsngew bad shem kumno bad da ki nia aiu u Jom bad u Spai ki la pyndonkam ban shalai iu briew sha ka ban pam pynngat ia ka jingkieng ha kliar u Sohpetbneng; ban lap ruh aiu u briew u leh ia la u para briew, ia u ksuid u khrei bad ia U Blei haba ka jingkieng Sohpetbneng ka la dkt.

La kdew ba ha ki Kitab IV bad V ym shym don jingkyrpad shuh, hynrei ban pynpaw ba kitei lai ki bor ki trei kam, u nongthoh u la leh thikna ban kdew sha ki lyngba ki kyntien lyer, sawa bad jingshai kiba u pyndonkam bunsien. Shaphang ka Lyer bad Jingshai kumne u kren ha ka Kitab IV

Ka lyer ba beh jai jai shi sien;
Mynta ka rat ia dieng, ia niut ia nier;
Kumta iu briew ka pynma bum i
Ba rieh ka Sngi, um shai ba rieh u Bnai,
Ba rieh ki khlur; kat shaba tur u ur.

(V: 182-6)

Ia ka Jingsawa u kren kumne

Sawa ka riew

Nawei: "jingshai, jingshai" kim nang ka rwai;

Leilieh ka ba iu briew syrngiew jingshai

Na suiñ.

(V: 203-6)

Shuh shuh u ong:

Kdung kdung, kdeng kdeng kylleng ha khrum ka bneng
Sawa bym pat ju sngew ha sla khyndew

(V: 218-9)

La kdew sha khmat ba u nongthoh u kwah ban kyrpad ha ki lai ki jinglong ne bor U Blei. Nalor kine ki jinglong dang don sa kiwei pat ki jinglong U Blei kiba u nongthoh u lah ban kyrpad. Te balei u jied ia kine ym ia kiwei pat? Kine lai ki long ki bor kiba stet. U nongthoh u pyrkhath ba lada u dei ban kyrpad, u dei ban kyrpad ha kita kiba ka jingstet jong ki kan iahap dur bad ka jingstet ka bor pyrkhath bad bor thoh poitri jong u. Peit ia ka por ha kaba u thoh ia kane ka poim. Lait noh na ka Kitab IV kaba u shim por slem ban pyndep, baroh kiwei pat ki kitab ki la shim por tang khyndiat khyndiat.

Kitab I	:	Feb 23 - March 10. 1980
Kitab II	:	April 19-30 1980
Kitab III	:	August - November 1980
Kitab IV	:	1983-1996
Kitab V	:	June 1 - July 1996.

Ha ka jingiadei bad ka jingstet kine ki bor u nongthoh u ong

Ban kham duna jingstet jong phi, ban bud
 Ngam mon namar nga tip ngam iohi lut
 Ngam iohsngew lut ki kam bad ktien u Jom.
 II: 10-12

Ki bor ha kiba u la kyrpad ki pyniohi, pyniohsngew, pynmad (*experience*) pyntip; namarkata, ki iahap bha ruh bad ka *poetic theory* ba une u nongthoh u la pynpaw lyngba kane ka poim.